

BÁNYAI DÁVID*

Jog, erkölcs, kultúra (hiánya) a Magyarországi devizahitelezésben

Bevezetés

Magyarországon az elmúlt évtizedek egyik legjelentősebb részben máig megoldatlan társadalmi és gazdasági problémája a 2000-es évek elején megkezdett és egészen a 2008-as globális pénzügyi válság kirobbanásáig folytatott devizahitelezés, vagy deviza alapú hitelezési pénzügyi konstrukciókhoz kötődik.

A túlköltekezés és az eladósodottság az egész világon a világ valamennyi országában tetten érhető, különböző szinten és a gazdasági szereplők különböző rétegeinél. A feltörekvő gazdasági rendszerekben ez az eladósodottság – tekintettel arra, hogy a fejlett külföldi országok gazdaságát szeretnék utolérni - jellemzően külföldi pénznemben történik meg. Ez az eladósodottság azonban olyan rejtett kockázatokat tartalmaz, ami az árfolyamkockázatban ragadható meg. „Az adósságok eredeti szinten állása esetén is a hazai pénzeszközre átszámolva megnövelt és sok esetben kigazdálkodhatatlan adósságszolgálatot jelent.”¹

Magyarország 1982-ben a szovjet befolyás alatt álló közép-európai államok közül, elsőként lépett be az IMF rendszerbe, és úttörő volt piacgazdaság bevezetésében és a modern pénzügyi rendszer kialakításában ebben a térségben. A rendszerváltást követően a piacok liberalizálásával a külföldi kereskedelmi bankok is letelepedtek Magyarországon, és a bankok értékesítési és nyereségszerzési gyakorlatai és módszerei is óhatatlanul alkalmazásra kerültek hazánkban is.

Magyarországon a legtöbb családnak a lakása, háza a legnagyobb vagyontárgya, és gyakran egyetlen ingatlanvagyon. Ezen ingatlanvagyon megszerzése a jövedelmi viszonyokhoz mérten jelentős terhet jelent a lakosságnak. Tekintettel arra, hogy az ingatlan megszerzésére egyösszegben általában nincs lehetőségük, ezért az ingatlan megszerzése érdekében idegen forrásokat kell bevonniuk, és a lakosság hajlandó akár évtizedekre is eladósodni. Kelet-európai sajátosság és hazánkra is jellemző, hogy nem létezik kiforrott bérlakás rendszer, lakosság jelentős része saját tulajdonú ingatlanban lakik.

* PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

¹ LENTNER Csaba: *A túlhitelezés globalizálódása a világban és Magyarországon*. In: Lentner Csaba (szerk.): *A devizahitelezés nagy kézikönyve*. NKTK, Budapest, 2015. 23-63.

A rendszerváltást követően részben a lakásviszonyok állapota miatt, részben pedig a lakásépítések fogyasztást növelő jellege és azzal együtt járó gazdaságélénkítő hatása miatt valamennyi kormány fontosnak tartotta a lakástámogatási rendszert. Az 1990 évek közepére megjelentek a lakástakarékossági konstrukciók, amelyhez az állam költségvetési támogatást adott.²

Az állami lakástámogatási rendszer a forintban felvett hiteleket támogatta. A forinthitelek ebben az időszakban is viszonylag drágának voltak nevezhetőek hozzávetőlegesen 14-18% kamatuk volt, de ezt az árat az állami támogatás torzította, így a hitelfelvevőknek nem a teljes hiteldíjat kellett megfizetniük. Az állami lakástámogatási rendszer fenntartása azonban a központi költségvetésre jelentős terhet rótt. A központi költségvetés helyzetének romlásával, a kormányzat úgy döntött, hogy a lakástámogatási rendszert drasztikusan átalakítja.

2002-től kezdődően a lakástámogatási rendszer folyamatosan szűkült, és átalakult. Az adókedvezmény először a felére csökkent, majd később végleg kivezetésre került. Az államilag támogatott hiteleket maximálták.³

Az átalakított lakástámogatási rendszer és a magas forinthitelek miatt (piaci kamatszint 14-18%) kezdetben a lakosság később a gazdálkodók és állami intézmények is a devizahitelezés felé fordultak. A futamidő kezdetén a forinthitelekhez képest jelentősen olcsóbban juthattak forrásokhoz, azonban az idegen devizában felvett hitelek kockázataival nem számoltak reálsan, sem a hitelfelvevők, sem a hitelnyújtók, de még a pénzügyi ellenőrző szervek, hatóságok sem. Az Állami Számvevőszék 2009-es vizsgálatában rögzíti: „Az ügyfelek az életkor és összegkorlát nélküli, alacsonyabb költségű, de nagyobb kockázatú devizahitelek felé fordultak.”⁴

A kezdetben csak lakásvásárlásra fordított idegen devizában nyújtott hiteleket idővel felváltotta a szabadfelhasználású bármilyen luxuscikkre történő felhasználására szánt hitel. Magyarországon a devizahitelek főként svájci frankban és euróban kerültek rögzítésre.

2008. év elején az új kihelyezésű lakossági hitelek 80%-ban deviza alapú hitelek voltak.⁵ A teljes hitelállomány a vállalkozások esetében is 50% volt.⁶ Jól látható ebből, hogy a devizahitelek miatt Magyarországi vállalkozások és a lakosság is ki volt téve az árfolyamkockázatnak.

2008-ban a globális pénzügyi válság olyan folyamatokat indított el, amik nehezen befolyásolhatók, és a hitelfelvevők pénzügyi helyzetét és létét jelentős módon meghatározták.

2008 őszén a globális pénzügyi válság kirobbanását követően a forint az euróhoz, de még jobban a svájci frankhoz történő leértékelődése rövid időn belül realizálta a krízist. 2008. elején egy svájci frank 150 forintot ért, 2010-ben meghaladta a 200 forintot, 2012-ben pedig már elérte a 250 forintot.⁷ Négy év alatt 100 forinttal kellett többet fizetni minden egyes svájci frank után, ami 60% feletti áremelkedést jelentett. Az ekkor kialakult helyzet

² SZILOVICS Csaba: *A devizahitelezés központi költségvetésre gyakorolt hatásairól*. In: Lentner Csaba (szerk.): *A devizahitelezés nagy kézikönyve*. NKTK, Budapest, 2015. 175.

³ Uo. 182.

⁴ ÁLLAMI SZÁMVEVŐSZÉK: *Jelentés a lakástámogatás hatékonyságának ellenőrzéséről*. 2009. április; iktatószám: V-2007-83/2008-2009. 14.

⁵ <https://www.mnb.hu/letoltes/hatteranyag-1002> (2019. 10. 24.)

⁶ NYESTE Orsolya – ÁROKSZÁLLÁSI Zoltán: *Devizahitelezés Magyarországon-régiós makrogazdasági, fiskális és monetáris politikai megközelítésben*. In: Negyed százados a magyar bankrendszer „Múlt – Jelen – Jövő”. Magyar Bankszövetség, Budapest, 2012. 150.

⁷ <https://www.mnb.hu/arfolyam-lekerdezes> (2019. 10. 24.)

kezelése máig érezhető kihívásokat jelentett és jelent a döntéshozóknak, mert a nyitott devizaopciók akár évtizedekre szóló futamidejűkkel nem tudnak egyik napról a másikra kiürülni a pénzügyi rendszerből.

Érdekes azonban megvizsgálni, hogy mi vezetett oda, hogy Magyarországot sokkal érzékenyebben érintette devizahitelezés miatt kialakult helyzet, mint a szomszédos országokat. 2012-ben az Országgyűlés albizottságot hozott létre, amelyben a devizaválság kialakulásának okait is részletekbe menően vizsgálták. A kormányzat 2014-ben a lakossági devizahitelezést jogalkotással a törvény erejénél fogva megszüntették, ezzel látszólag elhárították annak a veszélyét, hogy a lakosság bonyolult pénzügyi konstrukciók útján ismét olyan terheket vállaljon, amit nem képes elbírní. Több szerző rámutat azonban arra, amit az Országgyűlési albizottság is megállapított, hogy a forintban való tartozás és ennek a kockázata csak egy eleme volt a válság kialakulásának. A többi közreható elem továbbra is fennállhat, és ha nem is olyan mértékben, de fenyegetheti a forintkölcsönt felvevőket is. Az ügyletben résztvevő felek közötti erőviszonyok, vagy a pénzügyi ismeret és a pénzügyi kultúra hiánya továbbra is fennállnak, és fenyegethetik a hitelfelvevőket.

A devizaválság kialakulásának jogi előzményei

A devizaválság kirobbanása után a fizetéseképtelen adósok, részben pertársaságot alakítva, részben pedig önállóan polgári pereket indítottak a bíróságok előtt a – különböző okok miatt – szerződések érvénytelenségének megállapítása érdekében. A bíróságok érzékelve, hogy az ügyek nem egyedi esetekről, hanem társadalmi problémáról szólnak ezért gyakran az eljárásukat felfüggesztve a Kúriához vagy Európai Bírósághoz fordultak egységes iránymutatásért.

Szinte valamennyi szerző megemlíti a devizahitelezésről szóló munkájában, hogy a válság kirobbanása után került meghatározásra a devizahitel, mint ügylet fogalmi ismérveinek a rögzítése. Majd 10 év folyamatos üzletkötés során elmaradt annak a jogszabályokban történő rögzítése, hogy mi a devizahitel, mi a deviza alapú hitel, hogy a hitelt és a kölcsönt, továbbá a lízinget eltérően kell-e kezelni.

Ezt a hiányosságot kellett a bíróságnak pótolnia, amikor a jogalkotás hiányában a jogalkalmazás során kellett a fogalmakat tisztázni. Az ügyletek fundamentumának ilyen módon való rögzítése felvethet alkotmányossági kérdéseket is.

A Kúria a 6/2013 PJE határozatában és a 4/2014 PJE határozatában rögzítette a joggyakorlat számára az általa legfontosabbnak ítélt tételeket, amelyeket általánosságban fogalmaztak meg, és az eljáró bíróságokra volt bízva, hogy a konkrét ügyekben miként ítélik meg a szerződéseket. A Kúria jogegységi döntése mind a szakmai, mind pedig a politikai oldalról támadások kereszttüzében állt. A politikai sajtó a döntés meghozatalát követően úgy reagált, hogy a Kúria a bankok oldalára állt, ami érthetően nem erősítette a bíróságok pártatlan és igazságos eljárásába vetett bizalmat. A Kúrai döntését minden fél a saját érdekei szerint interpretálta. A Kúria nyilvánvalóan tisztában volt azzal, hogy döntése százezrek egzisztenciális helyzetére lehet kihatással, de a Kúra döntését magyarázó szerzők rögzítik, hogy a döntés során nem lehet egyedüli, vagy elsődleges szempont az, hogy a döntés melyik fél számára jelent nagyobb egzisztenciális hátrányt.

A Kúrai döntés egyik legfontosabb eleme, a fogalom meghatározások és a konstrukció lényegének a meghatározása, amellyel a jogalkotó adós maradt. A jogi szempontú vizsgálat jellemzője, hogy a jogilag releváns tényeket értékeli és vizsgálja, a többi körülményt figyel-

men kívül hagyja. Ebből adódóan a Kúria arra az álláspontra helyezkedett, hogy a devizahitelt vagy deviza alapú hitelt, kölcsönt és lízinget azonosnak tekintett, ami pénzügyi szempontból nyilvánvalóan nem igaz. Mégis a deviza alapú hitelnek nevezett pénzügyi konstrukciók lényegi részét megragadta, ami minden esetben megegyező volt. Azt ugyanis, hogy a felek devizában határozzák meg a kölcsön összegét (kirovó pénznem), de mindkét fél forintban teljesített (lerovó pénznem). Tehát a Kúria a jogegységi eljárás során nagyobb jelentőséget tulajdonított annak, hogy a konstrukció deviza alapú mint annak, hogy pontosan milyen pénzügyi termékről van szó. Közgazdaságilag mindhárom pénzügyi termék esetén meghatározó, hogy a többletforrás idegen devizában van rögzítve, de pénzügyileg teljesíteni hazai devizában kell.

A jogegységi tanácsnak először arra a kérdésre kellett választ adnia, hogy a deviza alapú kölcsön forint kölcsön-e. Ebben a kérdésben a bankok azon az állásponton voltak, hogy a pénzintézet devizát adott kölcsön, és csupán az ügyfelek érdekében került sor ténylegesen forint kifizetésére, mert úgyszólván arra volt szüksége az ügyfeleknek, és a visszafizetés esetén is forinttal rendelkeznek. A korábban is alkalmazott banki álláspont miatt a kétszeres forint átváltás során a bankok átváltásonként is bevételhez jutottak.

A fogyasztók képviselői akként érveltek, hogy soha nem állt az ügyletek mögött valóságos deviza, és a felek között forintszerződés jött létre. Színleltnek tekintették a szerződések azon kikötését, hogy a megállapodások devizaszerződések, mert a deviza soha nem került a fogyasztók birtokába, tehát csak forintszerződést köthettek.⁸

Hivatkoztak továbbá, arra, hogy a megállapodások jóerkölcsbe is ütköznek, mert a pénzintézetek nyeresége ezen ügyletek után a pénzügyi válság kitörése után (látszólag) 600-700%-os volt.

A Kúria végül polgári jogi dogmatikai elvekhez nyúlt vissza és kimondta, hogy a deviza-kölcsön az, ahol a pénztartozás kirovó pénzneme nem forint.

Sok támadás érte a Kúriát döntése miatt azért is, mert indokolásában II. Világháború előtti elméletekhez nyúlt vissza. A kirovó és lerovó pénznem közötti különbség elismerése Bátor Viktortól származik, aki a Szladits Károly által szerkesztett Magyar magánjog III. kötetében a pénzkötelmekre vonatkozó III. fejezetet írta.

A régi Ptk. indokolása a kirovó, lerovó pénznem fogalmait nem használja, de az 1981-es Polgári Törvénykönyv Magyarázata,⁹ már egyértelműen ír erről az elméletről hivatkozva Grosschmidt és Bátor Viktor munkáira, és a rendszerváltás utáni Ptk. kommentár¹⁰ is tartalmazza ezt a magyarázatot. Jól látható ezekből a forrásokból, hogy a Kúria nem rég elfeledett archaikus elmélethez nyúlt vissza, hanem egy folyamatosan fennálló és magyar jogi gondolkodásban létező elméletet alkalmazott.

A Kúria jogegységi határozatában rögzítette, hogy a deviza alapú kölcsön lényege az, hogy az adós tartozása devizában keletkezik, de a kölcsön folyósítására és törlesztésre is forintban kerül sor. A Kúria kizárólag a kirovó pénznemnek tulajdonított jelentőséget, tehát aminek a változása befolyásolja a tartozás összegét.

Ugyanakkor a Kúria a kirovó és lerovó pénznem elfogadásával egyidejűleg elutasította a bankok azon álláspontját, hogy az ügylet mögött ténylegesen deviza áll, mivel a kirovó

⁸ Szegedi Ítéletábrla Gf.I.30.244/2012/4. sz. ítélete.

⁹ FARKAS József – SÁRKÖZY Tamás – EÖRSI Gyula at. al.: *A polgári törvénykönyv magyarázata*. 2. köt. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1981. 1110-1115.

¹⁰ GELLÉRT György: *A polgári törvénykönyv magyarázata*. 1. köt. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1992. 566-568.

pénznem alkalmazása csak értékmérő céllal, az értékállóság biztosítása miatt történő elszámolási módszertan, tehát pénzváltásra nem csak átváltásra kerül sor és mindkét fél forintban teljesít.

A következő fontos megállapítása a Kúriának, hogy a deviza alapú szerződés konstrukciója nem ütközik jogszabálya, ezért nem minősül semmis szerződésnek. A felek Ptk.-ban rögzített szerződéses szabadságába tarozik, hogy kifejezett tiltó szabály hiányában úgy állapodjanak meg, hogy a devizakockázatból származó előnyöket és hátrányokat kizárólag a fogyasztó viseli.

A kölcsönösszeg devizában való meghatározása nem sérti a Ptk. 523. §-ban foglaltakat sem, mert a szerződés érvényességéhez nem szükséges az, hogy a kölcsönadott, folyósított összeg tételesen kerüljön rögzítésre a megállapodásban, hanem elegendő, ha ezek egyértelműen kiszámítható módon vannak rögzítve.

A Kúria rögzítette, azt is, hogy nyilvánvalóan jóerkölcsbe sem ütközik a szerződés, mivel az adósra nézve kötelező előnyök és hátrányok aránytalansága nem nyilvánvaló. Ezt támasztja alá az is, hogy a pénzügyi válságig a konstrukció kifejezetten előnyös volt a fogyasztóknak. Ez azzal is járt, hogy sokan, akik a válság kitörése előtt, vagy közvetlenül utána szabadulni tudtak a kötelezettségeiktől, azok számára összességében kifejezetten előnyös is lehetett ez a konstrukció és nyereséggel zárhatták az ügyletet.

A konstrukció uzsorás jellegét sem látta megállapíthatónak a Kúria, mert a bankok által alkalmazott ÁSZF-ek kizárták az adós egyedi hátrányos helyzetének a kihasználását, másrészt a bankok oldalán nem állapítható meg feltűnően aránytalan előny.

A Kúria a konstrukció lehetetlenségét, sem látta megállapíthatónak arra való hivatkozással, hogy kölcsönösszeg nem határozható meg, illetve korlátlanul emelkedhet, és ezzel az adós számára már nem teljesíthető. Ha a tartozás pénznemét létező, törvényes és valós fizetőeszközben határozták meg, akkor mindaddig nem lehetetlenülhet a szerződés, amíg a törvényes pénznem létezik. Az, pedig, ha valakinek a saját helyzete változik meg a szerződés megkötését követően, olya módon, hogy ő nem tudja a szerződéses kötelezettségeit teljesíteni, nem minősülhet úgy, hogy a szerződés lehetetlenült.

A Kúria a konstrukció színleltességét sem látta megállapíthatónak, mivel a felek szándéka valós ügyleti akaratot tartalmazott, a szándékuk olyan kölcsönügylet megkötésére irányult, ahol a forintkölcsönökénél jóval kedvezőbb kamatot kell csak fizetni, és ahol kifejezetten devizában adósodtak el.

A Kúria a devizahitelek konstrukciójának tisztességtelenséget sem látta megállapíthatónak. A fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 93/13/EGK tanácsi irányelv, és az ezt átültető Ptk. rendelkezés alapján nem alkalmazhatók a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó törvényi rendelkezések a főszolgáltatást megállapító, illetve a szolgáltatást és ellenszolgáltatás arányát meghatározó szerződési kikötésekre, ha azok egyébként világosak és érthetőek.

A 2/2014. PJE értelmében a deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződés azon rendelkezése ugyanis, amely szerint az árfolyamkockázatot – a kedvezőbb kamatmérték ellenében – korlátozás nélkül a fogyasztó viseli, a főszolgáltatás körébe tartozó szerződéses rendelkezés, amelynek tisztességtelensége ezért főszabályként nem vizsgálható.¹¹ Ez tehát azt jelenti, hogy tisztességtelenség csak akkor vizsgálható, ha az általánosan tájékozott, ésszerűen

¹¹ 2/2014. PJE. rendelkező rész.

figyelmes és körültekintő átlagos fogyasztó számára a szerződés ezen tartalma a szerződéskötéskör nem volt érhető.

A hivatkozott PJE nem zárja ki kategorikusan, hogy nem lehet a tisztességtelenséget vizsgálni, akkor, ha a pénzügyintézetől kapott a termékre vonatkozó tájékoztatás elégtelensége miatt a fogyasztó kellő alappal gondolhatta úgy, hogy az árfolyamkockázat nem releváns, vagy őt csak korlátozott mértékben érinti.

Mind a hivatkozott PJE-k mind pedig a devizahiteles ügyekben született Európai Bírósági ítéletek hangsúlyozzák, hogy azt csak egyedileg lehet megállapítani, hogy az adott szerződés megkötésekor a konkrét fogyasztó számára megfelelő volt-e a nyújtott tájékoztatás. Általános érvényű minden ügyre alkalmazható szabályokat ebben a körben nem lehet megállapítani, mert valamennyi fogyasztó, hitelfeltevő különböző szinten ért a pénzügyekhez.

A jogalkotási hiányosságokon túl, amit a gyakorlatnak kellett pótolnia, az állami pénzügyi ellenőrző mechanizmusok sem működtek megfelelően. Sem az MNB, sem Pénzügyi Felügyelet, sem a Pénzügyminisztérium nem hívta fel a figyelmet megfelelően a devizahitelezés kockázataira, és egyéb biztonsági intézkedéseket sem tettek.

A hazai gyakorlattól eltérően Romániában például a jegybank már 2004-ben próbálta fékezni a lakosság devizában való eladósodását különféle adminisztratív eszközökkel,¹² oly módon, hogy kötelezték a bankokat, hogy a devizahitelek mögött nagyobb tartalékokat képezzenek.¹³ El kell azonban ismerni, hogy ezek az intézkedések sem voltak hatékonyak, és idővel kivezetésre is kerültek. Nagy különbség a hazai gyakorlathoz képest azonban, hogy hatékonyabban érzékelték a kockázatot, és próbáltak is ellene tenni, míg hazánkban semmilyen értékelhető intézkedés nem történt azért, hogy a devizahitelezés kockázataira felhívják a figyelmet, és a devizahitelezés mértékét kordában tartsák.

Az MNB 2008-as információk és az akkori statisztikai adatközlések alapján elégséges devizatartalékkal rendelkezett, ahhoz, hogy a szokásos pénzügyi szituációkat kezelje, és beavatkozzon. Ugyanakkor, a mostani ismereteink birtokában és az akkori statisztikai revíziók ismeretében látható, hogy már a 2008-as év elején elégtelen volt a devizatartalék szintje.¹⁴

A devizatartalék mértékének meghatározása és biztosítása az MNB egyik legfontosabb feladata. A devizatartalék szintje azonban nagyon kényes egyensúlyi helyzetet kíván. Egy állam devizatartalékának a fenntartása drága, és a gazdaságtól vonja el a pénzt, mert célja pont az állam pénzügyi stabilitásának a biztosítása. Magyarországon a devizatartalékról - hasonlóan a focihoz - mindenkinek van véleménye, és mindenki tudni véli, hogy milyen ideális szinten kell azt tartani.

Tapasztalaton alapuló hüvelykujj szabály, hogy a devizatartalékokat olyan szintet kell tartani, hogy válsághelyzetben 3 havi importot ki tudjon fizetni az ország.¹⁵

Tehát az MNB 2008. év második felében teljes egészében abban a hiszemben volt, hogy megfelelően felkészült egy esetleges válságra, és lesz tényleges mozgástere, hogy a válság hatásait enyhítse.

¹² FINANCING FUTURE GROWTH: THE EVOLVING ROLE OF THE BANKING SYSTEMS IN CESEE: TECHNICAL NOTES. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2013/eur/eng/pdf/tn0413.pdf> 36. (2019. 10. 24)

¹³ NYESTE – ÁROKSZÁLLÁSI, 2012. 150.

¹⁴ KIRÁLY Júlia: *A tornádó oldalszele*. Park Kiadó, Budapest, 2019. 71.

¹⁵ Guidotti-Greenspan szabály.

2008. szeptember 15-én a Lehman Brothers a világ egyik befektetési bankja csődvédelmet kért maga ellen. Ennek az eseménynek látszólag semmilyen közvetlen hátrányos hatása nem volt hazánk gazdaságára, pedig az idő távlatából már jól látszik, hogy Lehman Brothers bukása olyan folyamatokat indítottak el, amelyek majdnem elsodorták magyar gazdaságot is.

Az MNB a szokásos őszi stabilitási jelentésében rögzítette, hogy ugyan „tornádó pusztít a világban, de a magyar bankrendszer azonban stabil, jelentős tőketartalékokkal rendelkezik, a bankok sokkálló képessége erős”.¹⁶

Ilyen előzmények mellett az MNB-t is sokként érte, hogy 2008. október 9-én a Magyarország pénzügyi piacain megállt az élet.

Az MNB és több szakember már jelezte, hogy a Magyarország pénzügyi stabilitása a leggyengébb a régióban, ezért a válságtól megriadt befektetők ezt a piacot hagyták el legelőször.

A válság Magyarországot a lehető legrosszabb időben érte el. A központi költségvetés kiköltekezett, az MNB nem rendelkezett kellő devizatartalékkal, a lakosság mámoros állapotban mind újabb és újabb fogyasztást realizált, hitelből.

A devizaválság kialakulásának Erkölcsi/pénzügyi erkölcsi előzményei

Magyarország 2001-ben teljes konvertibilitást vezetett be, ezzel teljesen szabaddá tette a tőke áramlását. A magyar intézményi rendszer ellentétben több külföldi állammal ténylegesen semmilyen érdemi korlátot nem alkalmazott a tőkeáramlásra.

A magas államadósság, a laza fiskális pénzügypolitika és a magas forintkamatok egyértelműen a lakossági devizahitelek elterjedéséhez vezettek. Az egész pénzügyi világra jellemző volt egy túlzott optimizmus, ami miatt globális pénzpiacokon is laza monetáris kondíciók uralkodtak, az újonnan nyíló piacokon pedig a bankok erőteljes terjeszkedésbe kezdtek. A magyar kereskedelmi bankrendszer szereplői hirtelen kockázatalapú versenyben találták magukat.¹⁷

A fent jelzett módon 2002-ben megszűntek a támogatott forinthitelek, az állami költségvetés pedig egyre jelentősebb hiánnyal küzdött.

Ilyen körülmények mellett nem volt meglepő, hogy mind a lakosság mind pedig a bank-szektor a forinthitelnél jóval olcsóbbnak tűnő devizahitelezés felé fordult.

A kezdetben csak pénzügyi keretek között értékesített devizahiteleket idővel ügynöki hálózaton keresztül értékesítették, így a termékéről szóló fogyasztói tájékoztatás még kevésbé valósulhatott meg. Ahogy az USA-ban kialakult „subprime” hitelezés úgy idővel Magyarországon is kialakult ennek testvéralfaja.

Kezdetben a bankok az ingatlan értékének 30-50%-ig nyújtottak hitelt, később ez az összeg 70-80%-ot is elérte, sőt az ingatlanárak csökkenésével előfordult, hogy a bankok az ingatlan értékét meghaladó módon is hiteleztek.

Jól jellemzi ezt az időszakot az a banki reklám amikor a hitelfelvétel során az ügyfél próbálja elmondani, a jövedelmi helyzetét, és a bankos kisasszony a fülét befogva a PAPA PAPA PAPA szállóigévé váló szöveget mondja, és eközben a narrátor belénk sulykolja, hogy a bankot csak az ingatlan értéke érdekli a jövedelmi viszonyok nem.

¹⁶ KIRÁLY, 2019. 79.

¹⁷ KOLOSI Pál Péter: *A Lakossági devizahitelek Magyarországi elterjedésének és kivételének vizsgálata intézményi megközelítésben*. In: Lentner Csaba (szerk.): *A devizahitelezés nagy kézikönyve*. NTK, Budapest, 2015.

Ugyanezen időszakban egy másik pénzügyi reklám ugyanezt a banki piaci magatartást rögzíti, amikor a hitelfelvétel során a reklám rendezője bejön a képbe, és úgy instruálja a színészeket, hogy kicsit izguljanak a hitelfelvétel során, mert egy hitelfelvétel nem ilyen nyugodt légkörű, kellemes esemény. A narrátor szintén elmondja, hogy a bankot csak az ingatlan értéke érdekli.

Ezeket a hiteleket az USA-ban NINJA hiteleknek nevezték, No income, No job, No assets, tehát az adósnak nincs jövedelme, nincs munkája és nincs vagyona. Ilyen adósok részére kizárólag az ingatlan pillanatnyi értékére alapulóan meghatározott hitel nagyon kockázatos terméknek minősül, még akkor is, ha forinthitel lenne. A devizahitel esetén az árfolyamkockázatot teljes egészében az adósokra terheltek a bankok.

A devizahitelek elterjedése a háztartásokat, lakosságot érintő árfolyamkockázaton kívül további problémákat is okozott a magyar pénzügyi rendszerben.

A devizaválság kialakulásával a pénzügyintézeteken úrrá lett a bizalmatlanság. Mivel minden pénzügyintézet forgalmazott hasonló elvek szerint „felelőtlenül” devizahiteleket, így egyik pénzügyintézet sem tudta, hogy az adósa milyen mértékben lesznek képesek a tartozásaikat visszafizetni.

A pénzügyi piacok működéséhez alapvető feltétel, hogy a bankok egymás felé is hitelezzenek, devizát nyújtsanak. Ez a likviditás, ami nélkül nem működhet egyetlen piac sem. A bankok felelőtlen hitelezése miatt nagy számban olyan adósok is hitelhez jutottak, akik képtelenek voltak az adósságukat visszafizetni, így a bankok saját helyzetüket féltve bizalmatlanok lettek egymással szemben is. Senki sem lehetett biztos abban, hogy a kihelyezett pénzt a partnere vissza fogja tudni fizetni, ezért senki sem mert hitelezni.

A pénzügyi rendszerbe mielőbb jelentős forrásokat kellett becsatornázni, mert e nélkül önmagától a kihűlt piac nem tudott volna működésbe lépni. Ezek az intézkedések Magyarországnak súlyos költségekbe kerültek. Még 2008. október 9-én Magyarország rendkívüli IMF hitelért folyamodott.

A likviditás hiányát nem csupán a hazai bankok érezték meg, hanem az összes európai bank is. Az Európai Központi Bank látta, hogy a helyzet rendezése érdekében be kell avatkoznia, és valamennyi nemzeti jegybanknak likviditást biztosított. Míg normál időben 2-3 Mrd eurónyi hitelt kellett általában biztosítani, most 90 Mrd eurónyi hitelt kellett biztosítani a kielégítő működéshez.

Az árfolyamkockázat realizálódása miatt vagy egyéb okból nem fizető adósok a bankok tőkehelyzetét, és ezzel a bankok kockázatát növelik, amely kockázatot a bankok beáraznak termékeikbe. A tömegessé váló devizahitelezés Magyarország külső forrásokra való ráutaltságát jelentős módon növelték. Monetáris szempontból a devizahitelezés elterjedése rontotta a jegybank intézkedéseinek hatékonyságát és befolyásoló képességét, mert jegybanki kamatpolitika nincs hatással a devizában rögzített kamatokra. Magyarországon az a helyzet alakult ki, hogy a gazdaságössztönzés, pénzügyi stabilitás, és árstabilitás csak egymás hátrányára voltak támogathatók.

Devizaválság kialakulásának a lakosság pénzügyi kultúrájában rejlő előzményei Magyarországon a lakosság körében elsősorban a társadalmi beidegződések és szokások (néplélek) voltak azok az elemek, amelyek erősítették a devizatelezés elterjedését a lakosság széles rétegeiben. Több tényezőről van itt szó, amelyek különböző mértékben járultak hozzá a válság kialakulásához. Ide sorolhatjuk a társadalomban megjelenő gyors meggazda-

godási igényt, az ebből eredő túlzott kockázatvállalást mind a fogyasztók, mind pedig a pénzintézetek szintjén, továbbá a lakosság széles rétegeit érintő pénzügyi analfabétizmust, pénzügyi tudatlanságot.

Több szerző ezek közül az elemek közül a pénzügyi tudatlanságot emeli ki, mint legbefolyásosabb tényező. Domokos László az ÁSZ elnöke 2013 novemberében kifejtett gondolataiban akként fogalmaz, hogy „Az ország gazdasági rendbetételéhez szükséges, hogy Magyarország kitörjön a pénzügyi tudatlanság börtönéből. A pénzügyi ismeretek széles körű elterjedése nélkül a magyar gazdaság nem tud fenntartható pályára állni”.¹⁸

Könnyen belátható, hogy devizahitelezés elterjedésének immanens oka volt az, hogy a hitelfelvevő fogyasztók alapos pénzügyi ismeret hiányában nem voltak tisztában azzal, hogy ténylegesen milyen terméket szereznek be, és ezzel milyen pénzügyi kötelezettséget vállalnak. Több empirikus kutatás is bizonyította, hogy magyar a lakosság idegenkedik a pénzügyi témájú gazdasági kérdésektől. A kutatók kimutatták, hogy a lakosság azzal indokolja idegenkedését, hogy a pénzügyi tárgyú ismeretek megszerzéséhez bonyolult nehezen érthető jogi és közgazdasági szövegek megértését követelik meg. Többben kiemelték, hogy a lakosság nagyfokú bizalmatlanságot is táplál az ismeretek forrásai felé is. Ismereteik és tapasztalataik csak azoknak voltak, akik már éltek különböző pénzügyi termékekkel, és nekik is hiányosak voltak az ismereteik. Ez tényszerűen annyit jelent, hogy a lakosság nem érti a pénzügyi nyelvezetet.

Az ÁSZ a devizaválság kitörése után készített tanulmányában megállapította, hogy a felsőoktatásban tanuló fiatalok, tehát az átlagnál jóval képzettebb rétegben is jelentős mértékű volt azoknak az aránya, akik nem tudták reálisan felbecsülni saját pénzügyi ismereteiket.¹⁹ A pénzügyi kultúra itt felvázolt jelentős hiányosságait a kereskedelmi bankrendszer tagjainak profitéhsége könnyűszerrel kihasználta.

Még mielőtt azonban pálcát törnének a felelőtlen adósok feje felett, akiknek a tudatlanságát a profitra éhes pénzintézetek kihasználták, érdemes megvizsgálni, hogy egy átlagos, vagy az átlagnál pénzügyi szempontból képzettebb adós miként járt volna el hasonló helyzetben.

Egy az átlagnál tájékozottabb hitelfelvevő tudta, hogy a 10 év távlatából a forint viszonylag stabil árfolyammal rendelkezik, és az MNB az árfolyamstabilitás érdekében be szokott avatkozni. Tudta azt is, hogy egy 8 Mft értékű 20 éves futamidejű forinthitelekhez 10-15% kamattal lehetett hozzájutni, míg ugyanilyen értékű és futamidejű, de euró vagy svájci frank alapú devizahitelhez 5-7%-ért. A tudatos fogyasztó még nagy körültekintés mellett is az olcsóbb, de látszólag nem sokkal kockázatosabb devizahitelt választja.

Ennek a forinthitel törlesztőrészelete 90.000,- Ft volt, míg a devizaalapúnak 58.000,- Ft. A racionális fogyasztó itt sem kérdés, hogy mit választana. A két törlesztő részlet különbözetét, 32.000,- Ft-ot nem éli fel, hanem elteszi szűkösebb időkre. (Ez természetesen fikció, szinte biztos, hogy nem volt olyan tudatos adós, aki az alacsonyabb törlesztőrészlet miatt fennmaradó pénzeszközét nem élte volna fel, és szűkösebb időkre tartalékolta volna.)

A pénzügyileg jól képzett fogyasztó a két árfolyam 6%-os különbségéből sejti, hogy a forint várhatóan 6%-körül fog leértékelődni a devizához képest. Ha nem éri el ezt a szintet

¹⁸ DOMOKOS LÁSZLÓ: *A közpénzügyi ellenőrző intézményeknek a társadalom szolgálatában kell állniuk*. MPGEKE Hírórtál, 2013. november 7. <http://www.mpgehirportal.hu/kiemelt-hirek/domokos-laszlo-a-kozpenzugyi-ellenorzo-intezmenyeknek-a-tarsadalom-szolgalataban-kell-allniuk> (2019. 03. 27.)

¹⁹ Uo.

a leértékelődés, akkor kifejezetten nagyot nyerhet, ha eléri, akkor sem fog rosszabbul állni mintha forinthitelt vett volna fel.

Tehát a pénzügyileg képzett fogyasztó, racionális tételek mentén is a devizahitel mellett döntene.²⁰

Ez a racionális okfejtés mindaddig igaz lehet, amíg a piacok átlagos körülmények között a szokásos módon működnek, de egyből megborul ez az egyensúly, ha pénzügyi sokk vagy válsághelyzet alakul ki a piacokon, vagy olyan emberi élethelyzet, amire nem lehet készülni.

A valóságban azonban 2008-ban olyan ingatlanválságból kiinduló gazdasági és likviditási válság alakult ki, amire nemzetközi szinten sem számított senki.

Ben S. Bernanke az USA jegybankjának nevezett FED elnöke volt a válság idején és maga mondja el egy cikkében, hogy „Elnöki periódusom vége felé valaki feltette nekem a kérdést, hogy mi lepett meg a legjobban a pénzügyi válsággal kapcsolatban. Maga a válság” – válaszoltam. Ezzel nem azt akartam mondani, hogy egyáltalán nem vettük észre, hogy mi történik. A kirakós játék legtöbb darabját láttuk, még ha nem is igazán tisztán. De nem értettük – „nem tudtuk elképzelni”, talán ez a jobb kifejezés –, hogy ezek a darabok miként idézhetnek elő egy olyan válságot, amely összehasonlítható a nagy gazdasági világválság nyitányát jelentő pénzügyi válsággal, sőt – sokak szerint – annál még súlyosabb is lehetett.”²¹

Ugyanerről az időszakról az MNB maga állítja több helyen is, sőt a piacok leállását és a totális válságot megelőzően néhány nappal is, hogy látszik, hogy válság van, de hazánkát csak a „tornádó oldalszele” fogja elérni, a magyar bankrendszer stabil, a jegybank kellő tartalékokkal rendelkezik.

Látható tehát, hogy a válság, és a válság hatásai még azokat a szakembereket is meglepték, akiknek az volt a feladatuk, hogy elemezzék a gazdasági és piaci helyzeteket és időben reagáljanak rá.

Ha a legmagasabb szinten ülő szakemberek nem csak Magyarországon, hanem nemzetközi szinten sem látták a válság lehetséges következményeit, akkor milyen jogon várjuk ezt el az egyszerű fogyasztótól. Nem irreális elvárás-e olyat számon kérni tőlük, amire a világon szinte senki sem számított.

Devizaválságot követően tett intézkedések

A 2010-ben alakult kormány egyik első intézkedése volt, hogy megszüntette a lakossági devizahitelezést, ezzel formálisan megszüntette a devizában történő eladósodottság lehetőségét. 2011-ben azt az intézkedést Közösségi szabályozás miatt vissza kellett vonni, de a devizahitelezést olyan szigorú szabályokhoz kötötték, hogy reálisan nincs lehetőség a lakossági devizahitelezésre. Jól látszik, hogy az Unió alapszabadságok érvényesülése miatt a tagországok kormányzatainak korlátozottak a lehetőségei a pénzügyi szabályozók megalkotása során, és minden tekintetben figyelembe kell venni a Közösségi szabályokat.

Az Európai Unió felismerte, hogy a devizaválság kialakulásában a felügyeleti szervek hiányosságai is szerepet játszottak, ezért a hagyományos felügyeleti rendszernél komplexebb, összetettebb felügyeleti rendszer szükséges.

²⁰ KIRÁLY, 2019. 41.

²¹ BERNANKE Ben: *Volt merszünk cselekedni - Emlékirat egy válságról és utóéletéről*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2017. 94.

Tekintettel arra, hogy a bankszektor résztvevői nemzetközi szinten határokon átnyúló módon is végzik a tevékenységüket, ezért a nemzetek feletti ellenőrzés kialakítására is szükség van. 2009-ben Jacques de Larosiére által vezetett bizottság a Központi Bankok Európai Rendszeréhez hasonló felügyeleti szerv létrehozását javasolta, azért hogy kiküszöböljék azokat a hiányosságokat, amelyek részben a devizaválság kialakulásához vezettek. Ezt követően az Európai Bizottság kidolgozta európai pénzügyi felügyeleti struktúra alapját és az ennek létrehozását garantáló jogszabálysomagot.

Ennek a csomagnak jelentős eleme az Európai Rendszerkockázati Testület létrehozása, amelynek fő feladata az információgyűjtés makrogazdasági kockázatokról. Ha úgy értékeli, hogy egy tagállami felügyelet nem tesz megfelelő lépéseket valamilyen kockázat kezelése érdekében, akkor intézkedésre van feljogosítva, továbbá feladata az is, hogy a bankválságok kezelésének módját és hatékonyságát javítsák. Látható, hogy az Unió válasza a válságkezelés hatékonyságának növelése érdekében tagállami szuverenitást érintő intézkedésekben ölt testet.

Összegzés

Összefoglalóan elmondható, hogy a devizahitelek kockázatos pénzügyi konstrukciók, és olyan bonyolult mechanizmusok befolyásolják, amiket az átlag fogyasztók nem értenek meg. Sőt a devizában meghatározott tartozás visszafizetési összegét, olyan körülmények határozzák meg, amelyeket egyik piaci szereplő sem tud befolyásolni. A devizahitel magas kockázata miatt csak megfelelő kalkuláció és kockázatvállalás mellett szabadna alkalmazni. A devizaügyletekben részt vevő valamennyi félnek le kell vonnia a megfelelő tanulságokat, és a jövőben ezek mellett a sarokpontok mellett kell eljárniuk.

A 2008-as pénzügyi válság bebizonyította, hogy a jogalkotóknak, és az államok ellenőrző mechanizmusainak előrelátóbban, hatékonyabban és nagyobb óvatossággal kell eljárniuk, mert a piac önszabályozó rendszerei a neoliberális felfogás mellett nem képesek a válságot a lakosság érdekeinek szem előtt tartásával kezelni.

Az állam jogalkotásban és ellenőrzésben megnyilvánuló mulasztásait az egész társadalom szenvedte meg amikor a devizaválság kitörése után Magyarország konszolidáltna próbálta a helyzetet. Súlyos alkotmányossági kérdéseket is felvető intézkedésekkel (pl. visszamenőleges jogalkotás, kötelező árfolyamon történő átváltás stb.) is csak részben sikerült a devizaadósok helyzetét rendezni.

Az állam szerepe a minél nagyobb nyereség elérésére törekvő pénzintézetek ellenőrzésén túlmenően abban is áll, hogy a konjunktúra idején már felkészül, és tartalékokat képez a nehezebb pénzügyi időszakokra. A kormányzat felelősségét erősíti Stiglitz gondolatmenete is arról, hogy a gazdasági szereplők viselkedését elsősorban az őket körülvevő ösztönző rendszerek határozzák meg, azaz ha azt állítjuk, hogy a bankok nem megfelelően végezték a dolgukat, akkor azt is állítjuk, hogy nem megfelelő szabályozási környezet vette őket körül.²²

A pénzintézetek számára is tanulságos volt a magyarországi devizaválság, és hatásai, mert a felelőtlen hitelezésükkel önmagukat szorult helyzetben hozták akkor, amikor fizetésképtelen adósok fedezeti ingatlanai sem tudták a követeléseiket kielégíteni. A pénzintéze-

²² SIPOS Ágnes – FELLEGI Miklós: A válságkezelés egyes európai jogi és gazdasági aspektusai a pénzpiaci felügyelet területén. In: Lentner Csaba (szerk.): A devizahitelezés nagy kézikönyve. NKTk, Budapest, 2015. 391.

tek számára, a hosszú távú felelős és prudens működés szem előtt tartása a profitmaximálás előtti szempontnak kell lennie.

Érdekes látni, hogy a történelmi ismeretek birtokában mind a pénzügyi intézet, mind pedig a fogyasztók a profit, vagy extra profit megszerzése érdekében mint vállalkozó, újabb és újabb pénzügyi kockázatokat. A profit jövőbeni képe miként homályosítja el az ész érveket, és kockázat felismerésének képességét.

A fogyasztók oldalán fennálló pénzügyi tudatosság hiányosságainak csökkentése mind az állam mind pedig a lakosság feladata. Egyetértek az ÁSZ jelentésében írt azon kijelentéssel, hogy a pénzügyi tudatosság fejlesztése az egész hazai gazdaságra jótékonyan hat, ugyanakkor véleményem szerint ezen jóval túl is mutat. Egy pénzügyileg is tudatos fogyasztó távlatokban gondolkodik, tervez, elemez, és értelmez. A tudatos fogyasztót az élet bármely területén nehezebb meggyeztetni, számára kedvezőtlen lépést kikényszeríteni. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy tudatosság mellett az óvatosságnak is jelentős szerepet kell szánunk, mert ahogy a devizaválság példája is mutatja bekövetkezhet olyan pénzügyi helyzet, amit a professzionális pénzügyi szereplők sem tudtak korábban elképzelni.

Úgy tűnik, hogy örökérvényű marad a több szerző által is ebben a témában gyakran hivatkozott Lámfalussy Sándor gondolata, amely szerint „nincs túlzott eladósodás, túlzott hitelezés nélkül,”²³ ezért bármelyiket is korlátozzuk vagy szabályozzuk az biztos hatással lesz a másikra.

DÁVID BÁNYAI

The Lack of Law, Morality, Culture in Connection to the Currency Crisis in Hungary

(Summary)

The financial crisis emerged in 2008 hit Hungary more serious than the western European, also even more than the eastern European countries. The drastic increase of the exchange rates between EUR and HUF but mainly between CHF and HUF caused insolvency in thousands of Hungarian families.

The author examines that legal and social environment which allowed the process of irresponsible lending.

The category of Law represents the legislation and the financial mechanisms, the category of Morality means the financial moral, the imprudent lending, and Culture involves the financial literacy of the population.

²³ LÁMFALUSSY Sándor: *Pénzügyi válságok a fejlődő országokban. Tanulmányok a globalizált pénzügyi rendszer sérülékenységéről.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2008. 74.